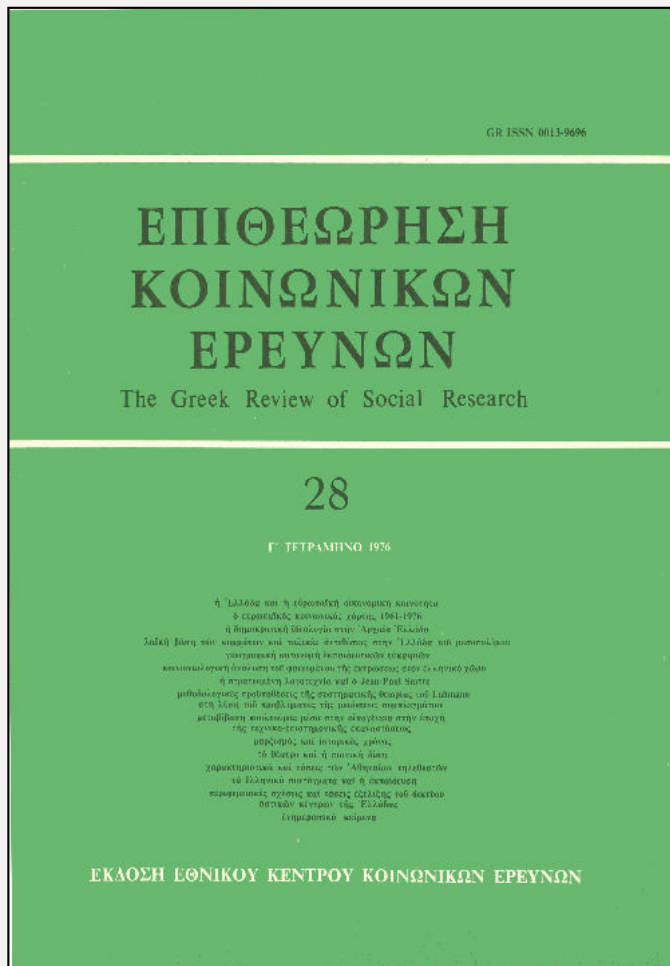

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 28, 1976

Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση

Τζανίμης Αναστάσιος Α.
<https://doi.org/10.12681/grsr.357>

Copyright © 1976 Αναστάσιος Α. Τζανίμης

To cite this article:

Τζανίμης, Α. (1976). Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 28(28), 350-362. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.357>

τὰ ἑλληνικὰ συντάγματα καὶ ἡ ἐκπαίδευση

τοῦ
Ἀν. Α. Τζανίμη

Διδάκτορα Κοινωνιολογίας

Στὴν Ἑλλάδα ἡ ὀργάνωση, ἡ διοίκηση καὶ ἡ λειτουργία τῆς ἐκπαιδεύσεως θεσπίζονται νομικὰ καὶ ἐφαρμόζονται στὴν πράξη βάσει τῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μ' αὐτήν, οἱ ὁποῖες περιέχονται στὰ Συντάγματα. Τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν ἀναφερομένων στὴν ἐκπαίδευση δὲν εἶναι ἐνιαῖο καὶ «τυποποιημένο», ἀλλὰ μεταβάλλεται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς χώρας, ἀπὸ τότε ποὺ ἀνακηρύχθηκε σὲ ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο Κράτος καὶ ἀπέκτησε τὸ πρῶτο Σύνταγμα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι σήμερα. Στὸ κείμενο λοιπὸν ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἐπιδιώξουμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν ἐξέλιξη τοῦ περιεχομένου αὐτῶν τῶν διατάξεων, ὅπως διαγράφεται μέσα ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα. Τὴν προσπάθεια αὐτὴ τὴ χαρακτηρίζουμε σὰν μιὰ πρώτη προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ περιγραφή τῆς ἐξελίξεως χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ κρίσεις καὶ σχόλια ποὺ νὰ πηγάζουν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἰδεολογικὴ ἢ πολιτικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ψηφίστηκαν τὰ Συντάγματα καὶ στοὺς σκοποὺς στοὺς ὁποίους ἀποβλέπουν, στὸ σύνολό τους, τὸ καθένα ἀπ' αὐτά.

Ὁ πρῶτος καταστατικὸς χάρτης τῆς χώρας, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε καὶ ψηφίστηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ καὶ ὁ ὁποῖος καθορίζει τὸ «Προσωρινὸν Πολίτευμά» τῆς—«Σύνταγμα» τῆς ἐν Ἑπιδαύρῳ Α' Ἑθνοσυνελεύσεως τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822—, δὲν περιέχει ἄρθρο ἢ εἰδικὴ παράγραφο ἢ ὁποία νὰ ἀναφέρεται στὴν ἐκπαίδευση. Δὲν γνωρίζουμε τὸν λόγο στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ παράλειψη αὐτὴ καὶ οὔτε μποροῦμε νὰ κάνουμε ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γι' αὐτὴ. Καὶ τοῦτο, μολονότι οἱ συντάκτες τοῦ πρῶτου καταστατικοῦ χάρτη θὰ πρέπει νὰ εἶχαν ὑπ' ὄψιν τους τόσο τὰ Συντάγματα ἄλλων χωρῶν, κυρίως τῆς Γαλλίας, τὰ ὁποῖα ἴσχυαν στὴν ἐποχὴ τους καὶ περιεῖχαν ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση, ὅσο καὶ τὶς ἀπόψεις Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁ Ρήγας Φεραίος στὸ συνταγματικὸ σχεδιάσμα του ποὺ εἶχε τὸν τίτλο: «Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας», τὸ ὁποῖο συνέταξε τὸ 1798, περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἄρθρο ἀναφερόμενο στὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 22).¹

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, *Τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος*. Ἐκδ. Ἑθνικὸ Τυπογραφεῖον, Ἀθῆναι 1960, σελ. 3-27. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», *Φιλόλογος*, ἀρ. 8, Ἰανουάριος 1976, σελ. 6, καὶ Ἡλ. Ἡλιοῦ, *Τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ ἀναθεώρησή του*. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθῆναι 1975, σελ. 115-116.

«Ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεσιν ἔχουν χρέος νὰ ἡξεύρουν γράμματα, ἡ πατρίς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικά καὶ θηλυκὰ παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπὴ μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη... νὰ ἐξηγῶνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς δὲ τὰς μεγάλας πόλεις νὰ παραδίδεται ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ γλῶσσα, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος.»¹

Ἡ ὑποχρέωσις ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτῶν νὰ μαθαίνουν γράμματα, ἡ φροντίδα τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν εξασφάλισιν τῶν μέσων τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν «ἀρσενικῶν καὶ τῶν θηλυκῶν» καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τῆς ἐκπαιδεύσεως γιὰ τὴν πρόοδον, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς Ἑλλάδος σὰν ἐλευθέρου ἔθνους, ἀποτελοῦν λοιπὸν τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ ἐθνομάρτυρας Ρήγας Φεραίος προσδιορίζει στὸ ἄρθρον καὶ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας, τὸ ὁποῖον σχετίζεται μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν καὶ τὴν ἐκμάθησιν, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς, καὶ δύο ξένων γλωσσῶν καὶ συγκεκριμένον τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς μὲ τὴν διάκρισιν ὅμως ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ξένες γλῶσσες θὰ «παραδίδωνται (στοὺς μαθητὲς τῶν σχολείων) εἰς τὰς μεγάλας πόλεις». Αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπέτρεπε ἴσως νὰ κάνουμε ἐδῶ τὴν ἐξῆς παρατήρησιν: ἡ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γλωσσομαθῶν δασκάλων ἦταν περιορισμένος καὶ ἐπομένως δὲν ἀρκοῦσε γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα ἡ ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖον, γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, νὰ μαθαίνουν ξένες γλῶσσες οἱ μαθητὲς τῶν σχολείων τῶν χωριῶν.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ «συνταγματικὴ» πρόσκλησιν τοῦ Ρήγα Φεραίου πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας γιὰ τὴν ὑποχρέωσιν «νὰ ἡξεύρουν γράμματα», εἰκοσιπέντε χρόνια ἀργότερα, ὁ «Ὁργανισμὸς τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος» (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822) προβλέπει τὰ ἀκόλουθα, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν, στὸ κεφάλαιον «Περὶ καθηκόντων τοῦ Μινίστρου (= Ὑπουργοῦ) τῶν Ἑσωτερικῶν»: στ'. Ὁ Μινίστρος τῶν Ἑσωτερικῶν (.....)

«Ἐνασχολεῖται μετ' ἐπιμελείας εἰς τὴν εἰσαξίν καὶ διάδοσιν τῶν φώτων, τῶν τόσον ἀναγκαίων διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, προβάλλων (= προτείνων) εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν μέθοδον καὶ τοὺς τρόπους διὰ τὴν ἀνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων καὶ λοιπῶν διδαστηρίων καὶ ἰδιαίτερος σχολείων τοῦ μὲν Ναυτικοῦ, τοῦ δὲ Πολεμικοῦ. Ἐν γένει δὲ νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν φροντίδα νὰ διδάσκονται οἱ νέοι πάσης τάξεως τὰ κοινὰ γράμματα καὶ τὰ πρῶτα εἰς τὸν βίον ἀναγκαῖα μαθήματα διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς μεθόδου.»²

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 10, ἐπίσης, *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*. Ἀλ. Σβώλος, *Ἡ Συνταγματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*. Εἰσαγωγή-ἐπιμέλεια Λ. Ἀξελός. Ἐκδ. Στοχαστῆς, Ἀθήνα 1972, σελ. 18, καὶ Ἡλ. Ἡλιοῦ, ἑ.ἀ., σελ. 116.

2. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ποὺ δὲν ἔγινε*. Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1974, τόμ. Β', σελ. 303. Βλ. κυ-

Διαβάζοντας κανεὶς αὐτὴ τὴν παράγραφο ἀναλογίζεται τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐπωμισθῇ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν. Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποχρεώσεως σ' ἓνα Ὑπουργὸν νὰ προτείνει π.χ. τὴν μέθοδον καὶ τοὺς τρόπους «διὰ τὴν ἀνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων καὶ λοιπῶν διδαστηρίων» σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ὁ Ἀγῶνας βρισκόταν στὴ μεγαλύτερη ἐντασί του καὶ σ' ἓνα χῶρον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἦταν ἀκόμη ἀβέβαιες, φανερώνει τὸν πόθον γιὰ τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς σχεδίου ποῦ, συμφωνοῦν μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν πολὺ τολμηρό. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ πρέπει νὰ τονισθῇ ἐδῶ, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Ρήγα Φεραίου καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ τῶν προϋποθέσεων ποῦ θὰ βοηθοῦσαν στὴν πραγματοποίησίν της, εἶναι «ἡ φροντίς (τοῦ ὑπουργοῦ) νὰ διδάσκονται οἱ νέοι πάσης τάξεως τὰ κοινὰ γράμματα». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀρχὴ ἢ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσει τὴν βάση ἐνὸς δημοκρατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος προκειμένου νὰ ἐπωφεληθοῦν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ νέοι ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας.

Μιὰν ἄλλην διάταξιν γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, γιὰ τὴν ἴδια περίοδο, περιέχει καὶ ἡ *Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσον Ἑλλάδος ἢ ὁ Ὁργανισμὸς τοῦ Ἀρείου Πάγου, Γερουσίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος* (Σάλωνα, 15 Νοεμβρίου 1821) (Τμῆμα Β', ἄρθρον ΚΔ').³

«Ὁ Ἀρειὸς Πάγος ὀφείλει νὰ φροντίζῃ περὶ Σχολείων, Ὁρφανοτροφείων, Νοσοκομείων εἰς τὰς πόλεις νὰ συστηθῶσι, τῶν ὁποίων ὅλων ἔχει τὴν ἐπίσκεψιν. Ὁμοίως νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ πάντων ὅσα ἀφορῶσι τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους βελτίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν τῆς γεωργίας καὶ ἄλλων τεχνῶν ἀναγκαίων.»

Ὅπως βλέπουμε, ἡ παράγραφος αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται μόνο στὰ σχολεῖα (ἐκπαίδευσιν) ἀλλὰ καὶ στὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικῆς προνοίας (ὀρφανοτροφεία, νοσοκομεῖα) καθὼς καὶ στὴ βελτίωσιν τῶν παραγόντων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως (γεωργία, «ἀναγκαῖα τέχνη» = βιοτεχνία).

Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀντιληφθοῦμε γιατί στὸ πρῶτον ἐπίσημον Σύνταγμα τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822 δὲν περιλήφθηκε διάταξις σχετικὴ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ γιὰ ἓνα θέμα γιὰ τὸ ὁποῖον εἶχαν ἐπιληφθῇ προγενέστερα

ρίως ὑποσημ. 1 τῆς σελ. 304. Γιὰ τὴν ἔννοια καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς μεθόδου, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, ἑ.ἀ., τόμο α', σελ. κδ'-κε'.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 648. Βλ. ἐπίσης Ἀλ. Δημαρᾶς, ἑ.ἀ., τόμ. Β', σελ. 303, ὑποσημ. 1. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὰ «τεκμήρια» (τ. 2-3), ποὺ περιλαμβάνονται στὸν τόμο α' τῆς ὁμοτίτλης μελέτης τοῦ ἰδίου συγγραφέα, σελ. 4-8 καὶ ὅπου περιέχονται οἱ ἀπόψεις καὶ οἱ ἐνέργειες οἱ σχετικὲς μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.

ἢ ταυτόχρονα μὲ τὴν ψήφιση τοῦ πρώτου Συντάγματος ἄλλα ἡμιεπίσημα ἢ περιορισμένης ἰσχύος «συντάγματα» καὶ ἔτσι νὰ μὴ θεωρήθηκε ἀναγκαία ἡ ἐγγραφή του στοῦ Συντάγμα τοῦ 1822.¹

Ὁ Νόμος τῆς Ἐπιδιόρυξης, ἢτοι Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Β' Ἐθνοσυνέλευση στοῦ Ἀστρος στίς 13 Ἀπριλίου 1823, περιέχει διάταξη γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδεύσεως σὲ ὅλη τὴν Ἑπικράτεια.

Ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευση κατάργησε² τὶς τρεῖς τοπικὲς διοικήσεις, δηλαδὴ τὶς Γερουσίαι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καθὼς καὶ τὸν Ἀρειὸ Πάγο τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, καὶ ἀποφάσισε νὰ ἐμπιστευθῇ τῇ Διοίκηση τῆς χώρας σὲ δύο σώματα: τὸ Βουλευτικὸ καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν. Ἐτσι καθιερώθηκε ἓνα ἐνιαῖο συγκεντρωτικὸ σύστημα ἐξουσίας, ἡ ὁποία ὥστόσο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσκηθῇ ἀπὸ ἀντιπροσώπους («προστάτας») προερχομένους, ὕστερα ἀπὸ ἐκλογές, ἀπὸ ὅλες τὶς ἐλεύθερες ἐπαρχίες τῆς χώρας. Ἐνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος θὰ ἦταν, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, καὶ ἡ προστασία τῆς ἐκπαιδεύσεως (Κεφ. Δ' § λζ'),

«Ἡ δημόσιος ἐκπαίδευσις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος (...)»³

Ἡ δὲ Διοίκηση θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζει γιὰ τὴ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου σὲ ὅλη τὴν Ἑπικράτεια (Κεφ. Ι, § πζ').

«Συστηματικῶς νὰ ὀργανισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας, καὶ νὰ εἰσαχθῇ καθ' ὅλην τὴν Ἑπικράτειαν ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν.»⁴

Στὸν Νόμο (Σύνταγμα) τῆς Ἐπιδιόρυξης δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ σύσταση ἰδιαίτερης Γραμματείας (= Ὑπουργείου) Παιδείας. Ἐτσι φαίνεται ὅτι τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση συνέχιζε νὰ τὴν ἔχει, σύμφωνα μὲ τὸν Ὁργανισμὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822), ὁ Μινίστρος (= Ὑπουργός) τῶν Ἑσωτερικῶν. Καθῆκοντα «Μινίστρον» τῶν Ἑσωτερικῶν ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφιση τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδιόρυξης (1823) ἀνατέθηκαν στὸν κληρικὸ Γρηγόριο Δικαῖο, τὸν γνωστὸ Παπαφλέσσα. Ὡστόσο, τὸν Ἰούλιο τοῦ

1823, μὲ ἀπόφαση τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, διορίστηκε ἓνας «Ἐφορὸς τῆς Παιδείας καὶ Ἡθικῆς Ἀνατροφῆς τῶν Παίδων» στὸν ὁποῖο ἀνατέθηκε ἡ γενικὴ φροντίδα γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Στὴ θέση αὐτὴ τοποθετήθηκε σὰν πρῶτος «Ἐφορὸς» ὁ ἐπίσης κληρικὸς Θεόκλητος Φαρμακίδης.⁵

Τὰ ἄρθρα τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδιόρυξης τοῦ 1823 τὰ ἀναφερόμενα στὴν ἐκπαίδευση, σὲ σύγκριση μὲ τὰ προαναφερθέντα ἀντιστοιχᾷ τους, χαρακτηρίζονται ἀπὸ λιτότητα διατυπώσεως πού, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν προδίδει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ «ἀπόλυτο» ἐκδημοκρατισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἀπηχοῦν «τὴν πεποίθηση τῶν ἀδικημένων τάξεων πὼς τὰ ῥάγματα» ἀποτελοῦσαν μοναδικὸ μέσο γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνικο-οικονομικὴ μιζέρια.⁶ Τόσο τὰ προαναφερθέντα ἑλληνικὰ συντάγματα ἢ ὀργανισμοί, ὅσο καὶ τὰ πρότυπα τῶν ξένων συνταγμάτων τὰ ὁποῖα περιείχαν ἄρθρα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, «ὑποχρέωσαν» ἴσως τὴν ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία συνέταξε τὸν Νόμο τῆς Ἐπιδιόρυξης, νὰ προσθέσει σ' αὐτὸν καὶ μιὰ διάταξη γιὰ τὴν ἐκπαίδευση.

Ἀνάλογη ἐγγραφή γιὰ τὴν ἐκπαίδευση περιέχει καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας τὴν 1 Μαΐου 1827. Ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα ἄρθρα, ἔτσι κι ἐδῶ, ἐνῶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευση ἔθεωρεῖτο σὰν «δημόσια ὑπηρεσία», ὥστόσο δὲν ἀντιμετωπιζόταν σὰν αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη λειτουργία μὲ δική της ὀργάνωση καὶ διοίκηση, ἀλλὰ σὰν ἓνας τομέας ἢ κλάδος τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριο, ἡ βιομηχανία (βιοτεχνία γι' αὐτὴ τὴν περίοδο) κτλ., τὴν προστασία τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, ἡ Βουλὴ (Κεφ. ΣΤ' § 85).

«(Ἡ Βουλὴ) ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον παιδείαν καὶ προστατεῖ αὐτὴν καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρὸς τὸν ἐπιστημῶν καὶ κοινωνικῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἀσφαλίζει εἰς τοὺς εὐρετὰς καὶ συγγραφεῖς τὸ πρὸς καιρὸν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς ἀπολαύσεως, τῆς προερχομένης ἀπὸ τὴν εὐρεσιν καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματα.»⁷

Ἐπὶ πλέον στοῦ ἴδιου Συντάγματος ὑπάρχει παράγραφος μὲ τὴν ὁποία κατοχυρώνεται, γιὰ πρώτη φορά, τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἱδρύουν σχολεῖα—«καταστήματα παιδείας»—καὶ παρέχεται σ' αὐτοὺς ἡ δυνατότητα νὰ «ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν» (Κεφ. Γ' § 20).

1. Σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἑ.ἀ., σελ. 6. Βλ. ἐπίσης Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρύθμιση..., τόμ. α', σελ. κγ'-κδ'.

2. Γιὰ τοὺς λόγους τῆς καταργήσεώς τους, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 46.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 51 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 84.

4. Βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 56 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 90.

5. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρύθμιση..., ἑ.ἀ., τόμ. β', σελ. 312.

6. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἑ.ἀ., σελ. 6.

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 68 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 102.

«Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνωσι κατάστη-
ματα παντὸς εἶδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καὶ
τεχνῶν, καὶ νὰ ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν
των.»¹

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία
ψηφίστηκε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827 συμπίπτει μὲ
τὸ τέλος τῆς πρώτης φάσεως τοῦ Ἀγώνα, κατὰ τὴ
διάρκεια τῆς ὁποίας ἔφθασαν στὴν ἐλεύθερη Ἑλ-
λάδα πολλοὶ Ἕλληνες διανοοῦμενοι πού ζοῦσαν
στὸ ἐξωτερικόν, καθὼς καὶ πολλοὶ ξένοι φιλέλληνες
διανοοῦμενοι, πολιτικοί, στρατιωτικοί καὶ ἱεραπό-
στολοι ἰδίως διαμαρτυρόμενοι, οἱ ὁποῖοι ἀνάπτυξαν
μεγάλῃ δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς
ἐκπαίδευσως. Ἰδρυσαν σχολεῖα, κατάρτισαν προ-
γράμματα διδασκαλίας, ἄρχισαν νὰ μεταφράζον ἐπὶ
τῇ γλῶσσᾳ τοῦ λαοῦ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα κτλ.
Καὶ γιὰ νὰ χρησιμopoιήσουμε τὴ σύγχρονη ὀρο-
λογία, ὅλοι αὐτοὶ οἱ διανοοῦμενοι, Ἕλληνες καὶ
ξένοι, ἀποτελέσαν ἓνα εἶδος προϊόντος πού ἔπεσε
στὴν ἀγορὰ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ δυνατότητα ἐπιλογῆς
παρεχόταν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα στὸ ἑλληνικὸ κατανα-
λωτικὸ κοινόν. Θὰ ἦταν, ἴσως, περιττὸ νὰ τονισθῇ
ἔδῳ ὅτι, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, οἱ πλούσιοι Ἕλληνες
εἶχαν μεγαλύτερη δυνατότητα ἐπιλογῆς καὶ «ἀγορᾶς»
διανοομένων γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῇ δικῇ τους καὶ
τῶν παιδιῶν τους. Κατὰ συνέπεια, θὰ μπορούσε νὰ
ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Συντάγ-
ματος τοῦ 1827 γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ Πολιτεία
ἐπέδωκε νὰ ἐνισχύσει τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία
μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περιορίσει τὸ δικό της ἐνδια-
φέρον γι' αὐτὴ καὶ ἔτσι νὰ μείνῃ ἀπραγματοποι-
ητὴ ἡ λαϊκὴ ἐπιθυμία γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν
τῆς δημόσιας παιδείας. Βέβαια, τὰ μέτρα αὐτά—
προστασία τῆς παιδείας ἀπὸ τὴ Βουλὴ, δικαίωμα
ἰδρύσεως ἰδιωτικῶν σχολείων, δυνατότητα ἐκλογῆς
διδασκάλων—πού κατοχυρώνονταν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα
τοῦ 1827, μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν φιλε-
λεύθερα,² ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ σὰν «ἐπικίνδυνα»,
γιατὶ προτείνονταν νὰ ἐφαρμοστοῦν ἀπὸ μιὰ κοι-
νωνία πού δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ τὰ ἀντιμετω-
πίσει καὶ νὰ τὰ ἐκμεταλλευθῇ μὲ δημοκρατικὸ τρόπο.
Ἔτσι τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας τὰ μοιράζονταν οἱ
κοινωνικὲς τάξεις πού εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ τὰ
ἀποκτήσουν.

Μολονότι, σύμφωνα μὲ τὴν παράγραφο 85, ἡ
παιδεία συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὴ γεωργία, τὸ
ἐμπόριο κτλ., ἐν τούτοις μὲ τὴν παράγραφο 126
τοῦ Συντάγματος τοῦ 1827, ἡ παιδεία ὑπάγεται γιὰ
πρώτη φορὰ σὲ ἰδιαίτερη Γραμματεία (= Ὑπουργεῖο),
δηλαδὴ στὴ Γραμματεία ἐπὶ τοῦ Δικαίου καὶ τῆς

Παιδείας.»³ Ἔτσι ἔγινε τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ δημό-
σια ὀργάνωση καὶ διοίκησή της.

Στὸ Προσωρινὸ Πολίτευμα τῆς 18 Ἰανουαρίου
1828, πού ἐπέβαλε ὁ Κυβερνήτης Ἰ. Καποδίστριας⁴
καὶ μὲ τὸ ὁποῖο ἀνεστάλη ἡ ἰσχὺς τοῦ *Πολιτικοῦ
Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 1 Μαΐου 1827, δὲν
ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐκπαίδε-
σεως. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸ
ἴδιο θέμα στὸ Β' ψήφισμα τῆς Δ' Ἐθνοσυνελεύσεως
πού εἶχε ἐπιφορτισθῇ μὲ τὴ σύνταξη «Σχεδίου Θε-
μελιώδους Νόμου» καὶ πού ἔγινε στὸ Ἄργος τὴν
22 Ἰουλίου 1829. Τελικὰ, τὴ σύνταξη αὐτοῦ τοῦ
«Νόμου» τὴν ἀνέλαβε ἐννεαμελὴς ἐπιτροπὴ, πού
ὀρίσθηκε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰ. Καποδίστρια
(27 Σεπτεμβρίου 1831), ἀπὸ τὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση,
πού ἔγινε ἀρχικὰ στὸ Ἄργος τὴν 5 Δεκεμβρίου 1831,
καί, στὴ συνέχεια, στὸ Ναύπλιο τὴ 15 Δεκεμβρίου
1831. Τελικὰ, ὁ «Νόμος» αὐτὸς ψηφίστηκε στὸ
Ναύπλιο τὴν 28 Ἰανουαρίου 1832 καὶ εἶναι γνωστός
μὲ τὸ ὄνομα «Βασιλικὸν» ἢ «Ἡγεμονικόν» Σύνταγμα
τῆς Ἑλλάδος τῆς 15 Μαρτίου 1832.⁵

Τὰ ἄρθρα γιὰ τὴν παιδεία, τὰ ὁποία περιέχονται
σ' αὐτὸ τὸ Σύνταγμα, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον,
γιατὶ περιέχουν στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὸ
δημοκρατικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐκπαίδευσως. Ταυ-
τόχρονα ὅμως προδίδουν μιὰ τάση γιὰ συγκεντρω-
τισμό, πού χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα αὐτὴ τὴν περίοδο
τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς χώρας.

Ἡ παιδεία χαρακτηρίζεται σὰν ἓνα «ἀγαθόν»
τὸ ὁποῖο δικαιοῦνται «ὅλοι οἱ Ἕλληνες». Ἐνῶ δὲ
στὸ ἄρθρο 85 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1827 συγκατα-
λέγεται ἀνάμεσα στὴ γεωργία, τὸ ἐμπόριο κτλ.,
ἔδῳ ταυτίζεται μὲ «τὰ κτήματα καὶ τὰ χρήματα»
πού ὅλοι οἱ Ἕλληνες «ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπο-
κτῶσι». Ἐπὶ πλέον παρέχεται ἡ δυνατότητα στοὺς
Ἕλληνες νὰ ἰδρύνουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα καὶ «νὰ
φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων
τέκνων εὐπορίας καὶ ἐκπαίδευσως». Ἐνα νέο στοι-
χεῖο, πού συναντᾷμε γιὰ πρώτη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ
ἄρθρο, εἶναι ὅτι ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως τοῦ ἀγα-
θοῦ τῆς παιδείας, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως scho-
λείων κτλ. θὰ καθορίζονται «ὑπὸ τεθησομένων νό-
μων» μὲ τοὺς ὁποίους ὀφείλουν νὰ συμμορφώνονται
«ὅλοι οἱ Ἕλληνες» (Κεφ. Β' § 4, ἄρθρον 28).

«Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα ν' ἀποκτῶσι μέρος
τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν ἀγαθῶν, ὅσον κτήματα καὶ χρήματα
καὶ παιδείαν, καὶ ν' ἀπολαύωσι μετ' ἀσφαλείας τοὺς καρποὺς
τῶν πόνων τῶν νὰ συσταίνωσι κατάστηματα παιδευτικά, βιο-

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 63 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ
Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 95.

2. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. α', σελ.
κζ'.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 70 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ
Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 105.

4. Γιὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰ. Καποδίστρια ἐναντὶ τῆς Παι-
δείας, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. α',
σελ. κζ'-κη'.

5. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτή, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ.,
σελ. 78-126, καὶ Ἀλ. Σβώλος, ἑ.ἀ., σελ. 28-32.

μηχανίας καὶ τεχνῶν καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων τέκνων εὐπορίας καὶ ἐκπαιδεύσεως, συμμορφούμενοι μὲ τοὺς τεθησομένους περὶ τούτων νόμους.»¹

Κατὰ τὰ λοιπά, ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι δημόσια, κοινὴ γιὰ ὅλους, καὶ τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυση τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (Κεφ. Ε', § 1, ἄρθρον 99)

«(Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα) ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον ἐκπαίδευσιν καὶ προστατεῖ αὐτήν, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κοινωφελῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν.»²

καθὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ Ἡγεμόνος (Κεφ. ΣΤ', § 1, ἄρθρον 231).

«(Ὁ Ἡγεμὼν) προστατεῖ καὶ ἐνισχύει μετὰ τοῦ Νομοθετικοῦ τὴν κοινὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους, ἀνταμείβει τοὺς βελτιοῦντας καὶ ἐπιταχύνοντας αὐτήν, ἢ τοὺς ἐφευρίσκοντας τι συντελεστικὸν εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας κατὰ τὰ 99 καὶ 100 ἄρθρα.»³

Μὲ τὴ σύστασιν ἰδιαίτερης Γραμματείας (=Ὑπουργείου) «ἐπὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως»,⁴ ἀναγνωρίζεται ἡ αὐτονομία τῆς ἐκπαιδεύσεως σὰν δημόσιας λειτουργίας καὶ ἡ ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας. Ἔτσι ἄρχισε νὰ ὁργανώνεται καλὺτερα τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, τοῦ ὁποῦ ἡ διάκρισις σὲ τρεῖς βαθμίδες (στοιχειώδης, μέση, ἀνωτέρα) μὲ τὴν ἀντιστοιχίαν ἰδρύσιν σχολείων γιὰ τὶς δύο πρῶτες καὶ πανεπιστημίου γιὰ τὴν τρίτην, εἶχε ἤδη προταθῇ στὴ Βουλὴ ἀπὸ τὸ 1824.⁵

Στὸ ἄρθρον 11 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος*, ποὺ ψηφίστηκε στίς 18 Μαρτίου 1844, περιέχονται νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ συνδέεται μὲ τὴ μέχρι τότε γνωστὴ συνταγματικὴ διατύπωσιν τῆς σχετικῆς μὲ τὴν προστασίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ἀναφέρεται ἔμμεσα στὴν προστασίαν τῆς παιδείας γενικὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἔτσι, ἐνὸς μέχρι τὸ 1844 ἡ ἐκπαίδευσιν ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν εἴτε τῆς Βουλῆς, εἴτε τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, δηλαδὴ τοῦ συνόλου τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τὸ ἄρθρον 11 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1844 τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους. Ἡ ἐννοία τοῦ Κράτους ὅμως, ὅπως προβάλλεται ἐκτοτε ἀπὸ τοὺς νομοθέτες στὴ «συνταγματικὴ ὁδόν» καὶ ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν πράξιν, ταυτίζεται μὲ τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησιν τῆς χώρας.⁶ Ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωσις αὐτῆς τῆς «ταυτίσεως» περιο-

ρίζει τὴν ἔκφραση τῆς λαϊκῆς ἐπιθυμίας, τουλάχιστο γιὰ τὴ διαχείριση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἐκάστοτε κυβέρνησις ἔχει ἐκλεγῇ ἀπὸ τὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τοῦ τρόπου χρηματοδοτήσεως τῆς παιδείας, ἀλλὰ μόνο τῆς ἀνωτέρας (πανεπιστημιακῆς). Αὐτὴ λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργεῖται «δαπάνη τοῦ Κράτους», ἐνῶ γιὰ τὴ λοιπὴ (δημοτικὴ) ἐκπαίδευσιν δινόταν, γιὰ πρώτη φορά, ἡ δυνατότητα στὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ δαπανοῦν γι' αὐτήν, καὶ μόνον ὅταν συναντοῦσαν δυσκολίες στὸ ἔργο τους νὰ ἐνισχύονταν ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἐπὶ πλέον στὸ ἴδιο ἄρθρον ἀναφέρεται καὶ τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἰδρύσουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα (ἄρθρον 11).

«Ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσιν ἐνεργεῖται δαπάνη τοῦ Κράτους» εἰς δὲ τὴν δημοτικὴν συντρέχει καὶ τὸ Κράτος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων.

Ἐκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνῃ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, συμμορφούμενος μὲ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»⁷

Εἶναι γνωστὸς οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες τὸ νεοσύστατο ἐλληνικὸ κράτος ἀπέκτησε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844. Ἐπειδὴ δὲ στὴν κρίσιμὴ αὐτὴ περίοδο, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα,⁸ ἡ ἐκπαίδευσιν βρισκόταν σὲ κακὴ κατάστασις, γι' αὐτὸ ἡ συνταγματικὴ ἐπιτροπὴ στίς *Εἰδικὰς διατάξεις*, ποὺ περιέλαβε στὸ Σύνταγμα, συνιστᾷ τὴν ταχύτερη δυνατὴ φροντίδα γιὰ τὴ θεραπεία τῶν κακῶν στὴν ἐκπαίδευσιν (Εἰδικαὶ διατάξεις, ἄρθρον 105).

«Δι' ἰδιαίτερων Νόμων καὶ ὅσον ἐνεσι ταχύτερον, πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῶν ἐξῆς ἀντικειμένων:

β) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.»⁹

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς διάταξιν—ἐκτὸς ἀπὸ τίς Εἰδικὰς διατάξεις—γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, περιέχει καὶ τὸ *Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος* τῆς 17 Νοεμβρίου 1864 (Ἄρθρον 16).¹⁰

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν περιέχονται καὶ στὸ ἄρθρον 16 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 1 Ἰουνίου 1911. Ἀρχικὰ παρατηροῦμε σ' αὐτὸ ὅτι ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δαπάνη δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἀνωτέρα (=πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στίς τρεῖς βαθμί-

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 97.

2. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 104-105.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 117-118.

4. Βλ. (ἄρθρον) 252. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 119.

5. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ...*, ἔ.α., «τεκμήριον» (τ. 5), τόμ. α', σελ. 10.

6. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα ...», ἔ.α., σελ. 8.

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 134 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 112.

8. Βλ. σχετικὰ, Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 128-131 καὶ Ἀλ. Σβῶλος, ἔ.α., σελ. 32-34.

9. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 144 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 125.

10. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἔ.α., σελ. 185 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 130. Γιὰ τὴ «ζωηρὴ» συζήτηση ποῦ ἔγινε στὴ Βουλὴ γιὰ τὴν τελικὴ ψήφισιν αὐτοῦ τοῦ ἁρθροῦ, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση ...*, ἔ.α., «τεκμήριον» (τ. 53), τόμ. α', σελ. 192.

δες της. Καταργεῖται ἔτσι ἡ πρόνοια καὶ ἡ δαπάνη τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση γίνεται «δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικὴ» καὶ «παρέχεται δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τέλος μὲ τὸ ἴδιο ἄρθρο παρέχεται ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἰδρυση ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων «καὶ εἰς τὰ νομικὰ πρόσωπα» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ ἐκπαίδευσις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἰδρυσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»¹

Στὴ διάταξη τῆς σχετικῆς μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἡ ὁποία περιέχεται στὸ *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε τελικὰ τὴν 3 Ἰουνίου 1927 ὕστερα ἀπὸ τὴν ψήφιση ἄλλων δύο Συνταγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἴσχυσαν,² ὑπάρχουν νέα στοιχεῖα σχετικὰ μ' αὐτήν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀπαν-

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 224 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 148. Ὁ Ἄλ. Δημαρᾶς (*Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. β', σελ. 307), ἀποδίδοντας ἰδιαίτερη σημασία στὸ γλωσσικὸ θέμα, συνδέει ἄμεσα τὸ ἄρθρο 16 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 μὲ δύο ἄλλα ἄρθρα του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν ἓνα (ἄρθρο 2) ἀπαγορεύει τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τῶν Ἀγίων Γραφῶν «εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον», τὸ δὲ ἄλλο (ἄρθρο 107), ποὺ περιέχεται στὶς Γενικὲς Διατάξεις τοῦ ἰδίου Συντάγματος, καθιερώνει σὰν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους τὴν καθαρεύουσα. Τὸν τρόπο αὐτὸ τοῦ συσχετισμοῦ ἀνάμεσα στὸ περιεχόμενο τῶν ἀντιστοιχῶν ἁρθρῶν καὶ τῶν λοιπῶν Συνταγμάτων θὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ μετὰ τῆς ἀναφορᾶς του στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας. Σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸ θέμα, βλ. ἐπίσης Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. β', σελ. κζ'.

2. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συνταγματικὰ κείμενα περιέχουν στὰ ἄρθρα 20, 21 καὶ 23 ὅσα καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 στὰ ἄρθρα 21, 22 καὶ 23 ἀντίστοιχα. Δὲν ἔχουν ὅμως ἐρμηνευτικὲς δηλώσεις καὶ στὸ ἄρθρο 21 (ἀντίστοιχο μὲ τὸ ἄρθρο 23 τοῦ 1927) ἔχουν τὴν ἀκόλουθη ἐγγραφή, μετὰ τῆς δευτέρης παραγράφου.

«Εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν αἱ βιοτικαὶ ἀνάγκαι καὶ ἐπιδιώκεται, ὅπως τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ γίνωνται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον κτήμα ὅλων τῶν πολιτῶν, διὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δημιουργοῦνται ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδεύσεως ἐξ ἴσου εὐνοϊκαὶ συνθήκαι πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιοφυΐας τῶν καὶ ἐν γένει τῶν πνευματικῶν τῶν ἱκανότητων. Πρὸς τοῦτο συνιστᾶται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ὁργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως ὑποτροφίαι διὰ τοὺς εὐδοκίμουντας εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἀπόρους νέους.

Ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν καὶ διάπλυσιν τοῦ ἥθους τῶν νέων».

Στὶς δύο αὐτὲς παραγράφους περιέχονται ὁρισμένα βασικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ μὲν ἀπαντῶνται στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, ὅλα δὲ μαζί, διατυπωμένα ὅμως μὲ διαφορετικὸ τρόπο, στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975. Τὰ νέα στοιχεῖα εἶναι σχηματικά: ἡ, βάσει τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τῶν μαθητῶν, ὁργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ δημιουργία εὐνοϊκῶν συνθηκῶν γιὰ τὴν καθολικὴν πρόσβαση στὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας καὶ ἡ παροχὴ ὑποτροφιῶν «εἰς τοὺς εὐδοκίμουντας» ἀπόρους νέους. Στὴ δευτέρη παράγραφο βρίσκουμε, γιὰ πρώτη φορὰ, διατυπωμένο κατὰ τρόπο συνοπτικόν, τὸν σκοπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως χωρὶς νὰ ἀναφέρονται σ' αὐτὴν οἱ ἀρχεὶ βάσει τῶν ὁποίων θὰ πραγματοποιηθῇ αὐτὸς ὁ σκοπός. Γιὰ

τῶνται στὸ ἄρθρο 21 καὶ προηγοῦνται τῶν ἁρθρῶν τῶν ἀναφερομένων στὸ κυρίως θέμα, ὅπως τὰ γνωρίσαμε μέχρι τώρα. Ἐτσι μὲ τὸ ἄρθρο 21 κατοχυρώνεται συνταγματικὰ ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ διδασκαλία τους. Τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τους καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐξάπλωσίν τους.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸ κυρίως θέμα, δηλαδὴ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὸ ἄρθρο 23 ἔχουν σχέση μὲ τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ποὺ «δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ». Ὑπάρχει δὲ σ' αὐτὸ καὶ μιὰ παράγραφος σχετικὴ μὲ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς παρατάσεως τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 18 ἐτῶν «εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως». Ἐξ ἄλλου, στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ ἁρθρου, παρέχεται καὶ πάλι ἡ δυνατότητα στοὺς ὁργανισμοὺς τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ μεριμνοῦν γιὰ τὶς δαπάνες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 23).

Γιὰ τὸ ἄρθρο 23 ὑπάρχουν Ἑρμηνευτικὲς Δηλώσεις (Κεφ. Γ', ἄρθρα 21, 23).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλευθεραὶ, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους τὸ ὁποῖον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἡ τῶν ὁργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

Διὰ νόμου δύναται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοιτήσις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως μέχρι τοῦ 18 ἐτους τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ νομικὰ πρόσωπα ἡ ἰδρυσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Ἑρμηνευτικαὶ δηλώσεις ἐπὶ τοῦ ἁρθρου 23

«1. Τὰ προγράμματα τῶν σχολείων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διδασκαλία ὑπόκειται ἀπεριορίστως εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, συμφῶνως πρὸς νόμους.

2. Ἐφ' ὅσον οἱ μαθηταὶ φοιτῶσιν εἰς ἀντιστοιχοὺς τάξεις τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ φοιτήσιν εἰς τὰς ἀναλόγους τάξεις τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

3. Ἡ ἐννοία τῆς τελευταίας παραγράφου τοῦ ἁρθρου 23 εἶναι ὅτι διὰ νόμου δύνανται νὰ θεσπισθῶσιν ἀδειαι πρὸς ἴδρυσιν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων.»³

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 ἴσχυσε μέχρι τοῦ 1935. Ἐκτοτε καὶ γιὰ μιὰ δεκαπενταετίαν περίπου, ἡ παιδεία ὑπέστη τὶς θλιβερὲς συνέπειες ὄχι μόνο τῶν

τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν δύο κειμένων, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 240-362, Ἄλ. Σβώλος, ἑ.ἀ., σελ. 53-62 καὶ γιὰ τὸ ἄρθρο, Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. β', σελ. 308.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 374 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 173-174.

πολιτικῶν ἀλλαγῶν ποὺ σφραγίστηκαν ἀπὸ τὴ μεταξικὴ δικτατορία, ἀλλὰ περισσότερο τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.¹

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση παρέχονται στὸ ἄρθρο 16 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 1 Ἰανουαρίου 1952. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν σκοπὸ τῆς παιδείας, στὴν ἰδεολογικὴ κατευθύνσή της, στὴν αὐτοδιοίκηση τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ στὴν ἐπαγγελματικὴ κατοχύρωση τῶν καθηγητῶν τους.

Ἔτσι, γιὰ πρώτη φορά σὲ ἄρθρο σχετικὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἰσχύσαντος *Συντάγματος*² ἀναφέρεται ὅτι σκοπὸς τῆς παιδείας, γιὰ τὴ μέση καὶ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, εἶναι «ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀγωγή καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων». Ἡ πραγματοποίησις δὲ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θὰ βασίζεται «ἐπὶ τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ».³ Ἐπὶ πλέον γιὰ

1. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 405-579.

2. Ἡ δεύτερη παράγραφος τοῦ ἁρθροῦ 15 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952 περιέχεται αὐτολεξεῖ στὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου *Συντάγματος* ποὺ κατέθεσε στὴ Βουλὴ 40μελὴς ἐπιτροπὴ στὶς 15 Ἰουνίου 1948 καὶ ποὺ ἐγίνε μετὰ τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1911. Ἐκτὸς αὐτοῦ στὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ Σχεδίου περιέχεται καὶ ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ ἁρθροῦ 16 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952. Δὲν περιέχονται ὅμως στὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1952 ἄρθρα ἀντίστοιχα μετὰ ἐκεῖνα τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1927 (21, 22) καὶ τοῦ Σχεδίου (ἄρθρο 8), μετὰ τὰ ὁποῖα κατοχυρώνονται ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ ἐργασία (Σχέδιον *Συντάγματος* τοῦ 1948, ἄρθρα, 8, 9).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλεύθεραι, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἢ τῶν ὀργανισμῶν πολιτικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδεως ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ. Διὰ νόμον δύναται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοίτησις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδεως μέχρι τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἰδρυσις ἐκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατὰ τὸ *Σύνταγμα* καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους» (βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 516-517).

3. Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσει κανεὶς τὸ περιεχόμενον «τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων» ἢ «τῶν ἰδεωδῶν», ἢ «τῶν ἀρχῶν» τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὀρθόδοξη ἐλληνικὴ θεολογία καὶ πολλοὶ συντηρητικοὶ Ἕλληνες διανοούμενοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ «ἐλληνοχριστιανικὸν ἰδεῶδες» προήλθε ἀπὸ τὴ σύζευξιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χριστιανικῆς (παύλειας) διδασκαλίας καὶ ὅτι εἶναι τὸ γνησιότερο ἐλληνικὸ παραδοσιακὸ ἰδεῶδες. Ἡ

πρῶτη φορά καθιερώνεται συνταγματικὰ ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν ΑΕΙ καὶ κατοχυρώνεται ἡ δημοσιονομικὴ ἰδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τέλος, γιὰ πρώτη φορά, στὸ ἴδιο ἄρθρο ἰσχύσαντος *συντάγματος*⁴ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπαγόρευση χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἰδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων σὲ ἰδιῶτες «ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἢ τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδεως ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα αὐτοδιοικοῦνται ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους, οἱ δὲ καθηγηταὶ τούτων εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἰδρυσις ἐκπαιδευτηρίων κατὰ τὸ *Σύνταγμα* καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους.»⁵

Τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1952 ἰσχύσε μέχρι τὴν 21 Ἀπριλίου 1967, ἡμέρα καταλύσεως τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἀπὸ τοὺς πραξικοπηματίες στρατιωτικούς. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τῆς «ψηφίσεως» τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 15 Ἰουνίου 1968, τὰ θέματα τῆς παιδείας ρυθμίζονταν βάσει ἀναγκαστικῶν νόμων «σπουδαιότερους» ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ ΑΝ 129/19-9-1967.⁶

Τὸ ἄρθρο 17 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1968, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος «περὶ παιδείας», περιλαμβάνει πέντε παραγράφους. Τὸ περιεχόμενό τους εἶναι περίπου τὸ ἴδιο μετὰ ἐκεῖνο τοῦ ἁρθροῦ 16 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952. Οἱ «καινοτομίες» ποὺ περιέχονται στὸ ἄρθρο 17 ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς γενικότερης «ἐθνικῆς πολιτικῆς» τῶν πραξικοπηματιῶν. Ἔτσι, γιὰ τὴ χάραξιν «τῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας» συστήθηκε εἰδικὸ «Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας».⁷ Ἡ στοιχειώδης ἐκπαί-

ἀντίληψη αὐτὴ, γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ὑπάρχουν πολλὰς ἀντιρρήσεις, ἐπικράτησε στὴ χώρα μας ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα. (Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. α', σελ. λγ', ὑποσ. 1). Θεωρεῖται ὅμως ἀπαράδεκτη σὰν «ἰδεολογικὴ βάση» γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς παιδείας (Α. Kazepides, *The Autonomy of Education*, ΕΚΚΕ, Athens 1973, p. 61. βλ. σχετικὰ καὶ παρακάτω ὑποσημείωση 1 τῆς σελ. 358 ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1975).

4. βλ. τὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου *Συντάγματος* τοῦ 1948 στὴν ὑποσημ. 2 ἐδῶ.

5. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 585-586.

6. Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.ἀ., «τεκμήριον» (τ. 200) τόμ., β' σελ. 296-299.

7. Γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα, συγκρότησιν, λειτουργίαν κτλ. αὐτοῦ τοῦ «Συμβουλίου», βλ. τὸ ΝΔ 793/1971 στὸ: Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, *Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*

δευση εἶναι «δι' ὅλους ὑποχρεωτική», ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται ἂν θὰ «παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα (ΑΕΙ) εἶναι «αὐτοδιοικούμενα», οὐσιαστικά ὅμως ἡ διοίκηση καὶ ὁ ἐλεγχὸς τοὺς ἀσχοῦνται ἀπὸ τοὺς «Κυβερνητικούς Ἐπιτρόπους», ποὺ τοποθετοῦνται σ' αὐτά. Οἱ ἀρχεῖς τῶν ΑΕΙ μποροῦν νὰ «ἐκλέγωνται» ἀπὸ τοὺς τακτικούς καθηγητές τοὺς. Ἰδιαίτερη διάταξη ὑπάρχει στὴν τελευταία παράγραφο τοῦ ἄρθρου γιὰ τὸ «ποιόν» τῶν ιδιοκτητῶν τῶν ιδιωτικῶν σχολείων καθὼς καὶ τῶν διδασκόντων σ' αὐτά. Τέλος, μιὰ ἄλλη «καινοτομία», ποὺ σχετίζεται ἅμεσα μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἄρθρου 17, ὑπάρχει στὸ ἄρθρο 6 τοῦ ἰδίου Συντάγματος, μὲ τὸ ὁποῖο καθιερώνεται ὡς ἐπίσημη γλῶσσα ὄχι μόνο τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ «τῆς ἐκπαιδεύσεως», ἡ καθαρεύουσα (Ἄρθρα 6, 17).

«Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ Σύνταγμα καὶ τὰ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας».¹

«1. Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, παρέχεται δωρεάν αὐτοῦ, σκοπεῖ δὲ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας ἐνεργεῖται καθ' ἃ νόμος ὁρίζει, μετὰ γνώμην Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας.

3. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτική. Νόμος ὁρίζει τὰ ἔτη τῆς υποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

4. Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα εἶναι αὐτοδιοικούμενα νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ καθηγηταὶ εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκλείπονται παρὰ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν αὐτῶν. Τὴν κρατικὴν

(1963) καὶ τὰ θεσμικὰ νομοθετικὰ διατάγματα. Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1971, σελ. 103-104, Ἄρθρον 1. Ἀρμοδιότης - Συγκρότησις.

«1. Τὸ κατὰ τὸ ἄρθρον 17, παρ. 2, τοῦ Συντάγματος Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς στόχους, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὰς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι δέον νὰ συνθέτουν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς παιδείας ἐπὶ τῇ τέλει τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιών καὶ παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκροτεῖται ἐκ:

- α) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος,
- β) τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου
- γ) τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων
- δ) τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
- ε) τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
- στ) τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
- ζ) τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου
- η) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μ. Ἐκπαιδεύσεως, καὶ
- θ) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Στ. Ἐκπαιδεύσεως.

3. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκαλεῖται καὶ προεδρεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν ἐλλείψει δὲ, ἀπουσίας ἢ καλῆματος τούτου, ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου.»

1. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 16.

ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων ἀσκεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου ὡς νόμος ὁρίζει.

5. Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ιδιώτας μὴ ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἱδρύσεις ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Οἱ ἱδρύνοντες ιδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ διδάσκοντες εἰς αὐτὰ δέον νὰ κέκηνται τὰ διὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ἀπαιτούμενα ἠθικὰ καὶ λοιπὰ προσόντα ὡς νόμος ὁρίζει».²

Μὲ αὐτὲς τὶς «συνταγματικὲς διατάξεις» γιὰ τὴν παιδεία λειτουργήσε τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στὴ χώρα μας μέχρι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974.

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση περιέχονται στὸ ἄρθρο 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 9 Ἰουνίου 1975.³ Τὸ ἄρθρο περιλαμβάνει ὀκτὼ παραγράφους καὶ εἶναι τὸ πρῶτο μακροσκελὲς ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντίστοιχα τῶν προηγούμενων Συνταγμάτων. Ἐχουν συνοψισθῇ δὲ σὲ αὐτὲς στοιχεῖα ποὺ ἀναφέρονται σὲ ξεχωριστὰ ἄρθρα τῶν προηγούμενων Συνταγμάτων καὶ κυρίως τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1952.

Μὲ τὴν πρώτην παράγραφο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην (ἄρθρο 21, 1927), κατοχυρώνονται συνταγματικὰ «ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία» γενικά. Ἡ «ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία» ὅμως θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζεται μέσα στὰ συνταγματικὰ πλαίσια.

Στὴ δευτέρῃ παράγραφο γίνεται λόγος γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ φυσικὴν (σωματικὴν) ἀγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων (ἄρθρο 16, § 2, 1952), ἡ παιδεία ἀποσκοπεῖ καὶ «εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀγωγὴν» καθὼς καὶ εἰς «τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἐπὶ πλέον δὲ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν διάπλασιν ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

Μὲ τὴν τρίτην παράγραφο τίθεται ἡ συνταγματικὴ βάση γιὰ τὴν ἐννεαετὴ ὑποχρεωτικὴ φοίτηση. Μὲ μεταβατικὴ διάταξη προσδιορίζεται ὁ χρόνος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς διατάξεως.

Στὴν τέταρτη παράγραφο ὑπάρχει μιὰ βασικὴ διάταξη ποὺ ἀναφέρεται στὸ δικαίωμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴ δωρεὰν παιδεία (ἄρθρο 16, § 2, 1911 - ἄρθρο 23, § 2, 1927 - ἄρθρο 16, § 3, 1952, μόνο γιὰ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση), «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς». Στὴν ἴδια παράγραφο γίνεται ἔμμεσα λόγος γιὰ τὸν θεσμὸ τῶν ὑποτροφιῶν, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἡ λέξις «ὑποτροφία» (ἄρθρο 23, § 3, 1925).

Οἱ δύο ἐπόμενες μακροσκελεῖς παράγραφοι ἀναφέρονται κυρίως στὴ διοίκηση καὶ τὴ λειτουργία τῶν ΑΕΙ, στοὺς καθηγητές τοὺς καὶ τὸ ὑπόλοιπο

2. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 22-23.

3. Ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, βλ. στὴ μελέτη τοῦ Ἀλ. Δημαρά, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», ἑ.ἀ., σελ. 6-13.

διδασκτικό προσωπικό, στὴ σύσταση φοιτητικῶν συλλόγων. Ἀναλυτικότερα, στὴν πέμπτη παράγραφο κατοχυρώνεται ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν ΑΕΙ (ἄρθρο 16, § 4, 1952) καθὼς καὶ ἡ λειτουργία τους «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ὀργανισμῶν αὐτῶν νόμων». Ἐπὶ πλέον δὲ παρέχεται σ' αὐτά, γιὰ πρώτη φορά, ἡ δυνατότητα τῆς συγχωνεύσεως ἢ καταμήσεώς τους. Ἐκτὸς αὐτῶν, γιὰ πρώτη φορά, συνταγματικὴ διάταξη ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος τῶν φοιτητικῶν συλλόγων.

Στὴν ἕκτη παράγραφο κατοχυρώνεται ἡ δημοσι-οὑπαλληλικὴ ιδιότητα ὄχι μόνο τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ (ἄρθρο 16, § 4, 1952) ἀλλὰ καὶ, γιὰ πρώτη φορά, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες προϋποθέσεις, τοῦ λοιποῦ δι-δασκικοῦ προσωπικοῦ. Ἐπὶ πλέον διασφαλίζεται ὁ χρόνος τῆς θητείας τῶν καθηγητῶν καὶ προτεί-νεται νὰ καθορίζεται μὲ εἰδικὸ νόμο τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους.

Στὴν ἑβδομὴ παράγραφο ὑπάρχει διάταξη γιὰ «τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν». Ἐτσι, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἐπαγγελμα-τικὴ ἐκπαίδευση κατοχυρώνεται συνταγματικά. Εἰ-δικὸς νόμος θὰ καθορίσει τὰ ἔτη τῆς φοιτήσεως στὶς ἐπαγγελματικὲς σχολές. Τὰ ἔτη αὐτὰ δὲν μπο-ροῦν νὰ εἶναι περισσότερα ἀπὸ τρία. Ὁ ἴδιος νόμος θὰ καθορίζει καὶ «τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαιώματα» ὧσιν ἀποφοιτοῦν ἀπὸ αὐτὲς τὶς σχολές.

Στὴν ὄγδῃ παράγραφο γίνεται λόγος γιὰ τὴ δυνατότητα χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἰδρυση ιδιωτικῶν σχολείων κάτω ὅμως ἀπὸ «προϋποθέσεις καὶ ὅρους», ποὺ θὰ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος θὰ διέπει καὶ «τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν (τῶν scho-λείων) ἀσκουμένης ἐποπτείας, ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσια-κὴν κατάστασιν τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν».

Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ἄρθρου γιὰ τὴν παιδεία ἀπο-τελεῖ ἡ ἀπαγόρευση στοὺς ἰδιώτες νὰ ἰδρύνουν ἀνώ-τατες σχολές.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τὸ ἄρθρο λείπει ἡ ἐπίμαχη θεωρητικὴ διατύπωση γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ κατεύ-θυνση τῆς παιδείας. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ «τὶς ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις ἢ ἀξίες τοῦ ἑλληνο-χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ». Ἡ πρόταση αὕτη ἀντι-καταστάθηκε, κατὰ κάποιο τρόπο, ἀπὸ τὴν ἐπίσης ἐπίμαχη πρόταση ποὺ ἀναφέρει ὅτι ἡ παιδεία ἀπο-σκοπεῖ «εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευ-τικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων».¹ Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ ἄρθρο λείπει ἡ διάταξη γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοική-σεως στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Τέλος, δὲν ὑπάρχει στὸ Σύνταγμα γενικὰ ἄρθρο ἢ μεταβατικὴ διάταξη

ποὺ νὰ κατοχυρώνει μιὰ ὁποιαδήποτε γλώσσα σὰν «ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους».

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ πολλῶν ἀπὸ τὶς νέες διατάξεις ποὺ περιέχονται στὸ ἄρθρο 16 δὲν εἶναι αὐτοδίκαιη, καὶ γι' αὐτὴν θὰ ἀπαιτηθοῦν εἰδικοί νόμοι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἄλλοι ἔχουν ἤδη ψηφισθῇ καὶ ἄλλοι εἶναι ἀκόμη πρὸς ψήφισιν ἀπὸ τὴ Βουλὴ² (Ἄρθρον 16).

«1. Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι ἐλεύθεραι, ἡ δὲ ἀνάπτυξίς καὶ προαγωγὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς διδασκαλίας δὲν ἀπαλλοτρίωνται ἀπὸ τοῦ κα-θῆκοντος τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ Σύνταγμα.

2. Ἡ παιδεία ἀποτελεῖ βασικὴν ἀποστολὴν τοῦ Κράτους, ἔχει δὲ ὡς σκοπὸν τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν, ἐπαγγελματικὴν καὶ φυσικὴν ἀγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνι-κῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν διάπλασιν αὐτῶν ὡς ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

3. Τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἐννέα. (Μεταβατικὴ διάταξις: Ἄρθρον 112, § 4. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως τῆς παραγράφου 3 τοῦ ἄρθρου 16 περὶ ἐτῶν ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως θὰ ὁλοκληρωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει νόμου ἐντὸς πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ἰσχύος τοῦ παρόντος Συντάγματος.)

4. Πάντες οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα δωρεὰν παιδείας καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς, εἰς τὰ κρατικὰ ἐκπαιδευτήρια. Τὸ Κράτος ἐνισχύει τοὺς διακρινομένους, ὡς καὶ τοὺς δεομένους ἀρωγῆς ἢ εἰδικῆς προστασίας σπουδαστάς, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἱκανότητάς αὐτῶν.

5. Ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις παρέχεται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἰδρυμάτων ἀποτελούντων νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, πλήρως αὐτοδιοικουμένων. Τὰ ἰδρύματα ταῦτα τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ δικαιούνται τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ, λειτουργοῦν δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ὀργα-νισμῶν αὐτῶν νόμων. Συγχώνευσίς ἢ κατάτμησις ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων δύναται νὰ χωρήσῃ καὶ κατὰ παρέκ-κλινιν πᾶσιν ἀντιθέτῳ διατάξεως, ὡς νόμος ὀρίζει.

Εἰδικὸς νόμος ὀρίζει τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς φοιτητικούς συλλόγους καὶ τὴν εἰς τούτους συμμετοχὴν τῶν σπουδαστῶν. 6. Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων εἶναι δημόσιοι λειτουργοί. Τὸ λοιπὸν διδασκτικὸν προσωπικὸν αὐτῶν ἐπιτελεῖ ὡσαύτως δημόσιον λειτουργημα, ὅφ' ὃς προϋ-ποθέσεις νόμος ὀρίζει. Τὰ τῆς καταστάσεως πάντων τούτων καθορίζονται ὑπὸ τῶν ὀργανισμῶν τῶν οἰκείων ἰδρυμάτων.

Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων δὲν δύνανται νὰ παύθουν πρὸ τῆς κατὰ νόμον λήξεως τοῦ χρόνου ὑπηρεσίας τῶν εἰ μὴ μόνον ὑπὸ τὰς ἐν ἄρθρῳ 88, παράγραφος 4, οὐσιαστικὰς προϋποθέσεις καὶ κατόπιν ἀποφάσεως συμ-βουλίου ἀποτελουμένου κατὰ πλειοψηφίαν ἐξ ἀνωτάτων δικα-στικῶν λειτουργῶν, ὡς νόμος ὀρίζει.

Νόμος ὀρίζει τὸ ὄριον ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τῶν ἀνω-τάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, μέχρι δὲ τῆς ἐκδόσεως τού-του, οἱ ὑπηρετοῦντες καθηγηταὶ ἀποχωροῦν αὐτοδικαίως ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖον συμπληροῦν τὸ ἐξηκοστὸν ἔβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν.

7. Ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ πᾶσα ἄλλη εἰδικὴ ἐκπαίδευσις παρέ-χεται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ διὰ σχολῶν ἀνωτέρας βαθμίδος ἐπὶ χρονικὸν διάστημα οὐχὶ μείζον τῆς τριετίας, ὡς εἰδικῶς ἐπὶ προβλέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ὀρίζοντος καὶ τὰ ἐπαγγελ-ματικά δικαιώματα τῶν ἐκ τῶν σχολῶν τούτων ἀποφοιτῶντων.

8. Νόμος ὀρίζει τὰς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ὅρους χορηγήσεως ἀδείας πρὸς ἰδρύσιν καὶ λειτουργίαν ἐκπαιδευτηρίων μὴ ἀνη-κόντων εἰς τὸ Κράτος, τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἀσκουμένης ἐποπτείας,

1. Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, βλ. τὴν παραπάνω ὑποσημ. 2 τῆς σελ. 356 καὶ Ἡλ. Ἡλιοῦ, ἐ.ἀ., σελ. 27 καὶ 30 - 31, Φ. Βεγλε-ρῆς, Ἑπόμνημα γιὰ ἓνα Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1975, σελ. 103 καὶ 118 καὶ Α. Μπαγιάνας, «Τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδανικά καὶ ἡ «συνθηματολογία», Τὸ Βῆμα τῆς 11 - 1 - 1976.

2. Ἄλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἐ.ἀ., σελ. 11.

ΘΕΜΑΤΑ		ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ									
		1823	1827	1832	1844	1864	1911	1927	1952	1968	1975
1. Ποσοστά καὶ ἐπο- πτεία τῆς παιδείας	α. Ἀπὸ τὸ Βουλευτικὸ Σῶμα β. Ἀπὸ τὴ Βουλὴ γ. Ἀπὸ τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα καὶ τὸν Ἡγεμόνα δ. Ἀπὸ τὸ Κράτος	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
2. Προστασία τῆς τέχνης, ἐπιστήμης, ἐρευνας καὶ διδα- σκαλίας	Ἀπὸ τὸ Κράτος							X			X
3. Ὁ σκοπὸς τῆς παι- δείας	α. Ὁ σκοπὸς τῆς γενικῆς β. Ἰδεολογικὴ βάση γιὰ τὴν πραγματοποιήσῃ του								X	X	X
4. Χρηματοδότηση τῆς παιδείας	α. Ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως β. Ἀπὸ τὸ Κράτος				X	X	X	X		X	X
5. Δικαίωμα καὶ ὑπο- χρέωση τῶν Ἑλλή- νων στὴν παιδεία	α. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀποκοτῶν παιδεία β. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα δωρεάν παι- δείας «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας» γ. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ὑποχρεωτικὴ δ. Παρέχεται δωρεάν ἀπὸ τὸ Κράτος ε. Ὑποχρεωτικὴ ἡ φοίτηση σ' αὐτὴ ἐπὶ 6 (ἕξι) ἔτη		X				X	X	X	X	X
6. Ἡ Ἀνωτάτη Ἐκπαί- δευση	α. Τὰ ΑΕΙ αὐτοδιοικοῦνται β. Οἱ καθηγητὲς τῶν ΑΕΙ εἶναι δημόσιοι ὑπάλ- ληλοι γ. Δὲν μποροῦν νὰ παυθοῦν χωρὶς ἀποχρῶντα λό- γο. Νόμος ὁρίζει τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους δ. Νόμος ὁρίζει τὰ τῶν φοιτητικῶν συλλόγων ε. Ἐπιτρέπεται ἡ συγχώνευση ἢ κατάρτιση τῶν ΑΕΙ στ. Τὸ κατώτερο διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν ΑΕΙ ἀσκεῖ δημόσιο λειτούργημα ζ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ιδιώτες ἡ ἱδρυση ἀνωτά- των σχολῶν								X	X	X
7. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση	α. Θὰ παρέχεται σὲ σχολὲς ἀνωτέρας βαθμίδας μὲ τριετὴ φοίτηση β. Θὰ κατοχυρωθοῦν μὲ νόμο τὰ δικαιώματα τῶν ἀποφοίτων ἀπ' αὐτὰς									X	X
8. Ἡ ἰδιωτικὴ ἐκπαί- δευση	α. Ἐλευθέρᾳ ἡ ἱδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες β. Κάτω ἀπὸ ὅρους ἡ ἱδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γ. Κάτω ἀπὸ ὅρους ἡ ἱδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ιδιώτες καὶ νομικά πρόσωπα δ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ιδιώτες νὰ ἱδρύνουν ἀνώ- τατες σχολὰς		X		X	X			X	X	X
9. Εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπου- δαστῶν (ὕποτροφίες)	α. Ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα β. Ἀπὸ τὸ Κράτος		X				X	X			X

ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσιακὴν κατάστασιν τοῦ διδακτικοῦ προσω-
πικοῦ αὐτῶν.

Ἡ σύστασις ἀνωτάτων σχολῶν ὑπὸ ιδιωτῶν ἀπαγορεύε-
ται.»¹

Στὸν πίνακα, στὸν ὁποῖο παρουσιάζονται συνο-
πτικὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα καθὼς καὶ τὰ Συντάγ-
ματα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γι' αὐτά, παρατηροῦ-

1. Βλ. Ἀριστ. Μάνεση καὶ Γ. Παπαδημητρίου, *Τὸ Σύν-
ταγμα τοῦ 1975*, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη-
Ἀθήνα 1976, σελ. 62-64 καὶ γιὰ τὴ μεταβατικὴ διάταξη
(Ἀρθρὸν 112, § 4), σελ. 133.

με ὅτι ὁρισμένα θέματα ἀναφέρονται μόνο μιὰ φορά,
ἐνῶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται.
Οἱ περιπτώσεις τῶν πρώτων συναντῶνται στὰ Συντάγ-
ματα τῶν ἐτῶν 1832 καὶ 1975. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα πα-
ρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ παιδεία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀναγνωρίστηκε σάν
«δημόσια» (Συντάγματα 1823, 1827, 1832) καὶ τέ-
θηκε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ὅλων τῶν ἀντιπρο-
σώπων τῶν ἐκλεγμένων ἀπὸ τὸν λαὸ (Συντάγματα
1823, 1827, 1832). Ἀπὸ τὸ 1844 μέχρι σήμερα τὴν
προστασία καὶ τὴν ἐποπτεία τὴν ἀναλαμβάνει τὸ

Κράτος. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴ Βουλὴ φαίνεται ὅτι ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς διαφορετικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀσκοῦν τὰ διάφορα πολιτικά κόμματα. Ἐτσι χωρὶς νὰ πάψει ἡ Παιδεία νὰ εἶναι ἀντικείμενο τῆς προστασίας καὶ τῆς εὐθύνῃς ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἐγινε ὥστόσο οὐσιαστικὰ ἀντικείμενο μέριμνας καὶ προστασίας κάθε κυβερνήσεως ποὺ ἔρχεται στὴν ἀρχὴ καὶ ποὺ ἀντιπροσωπεύει μίᾳ ἢ περισσότερες πολιτικὲς παρατάξεις μὲ συγγενὴ ἰδεολογία, καὶ ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Κράτους.

2. Στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1975 ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἔρευνας καὶ τῆς διδασκαλίας γενικά.

3. Ὁ σκοπὸς τῆς Παιδείας, σὰν βασικὸ ἐκπαιδευτικὸ θέμα, δὲν καθορίζεται καὶ δὲν κατοχυρώνεται ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἱσχύσαντα Συντάγματα. Ἡ πρώτη ἐγγραφή γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἐγινε στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948, δηλαδὴ μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπαναλήφθηκε αὐτολεξεῖ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968 καὶ μὲ μίᾳ μικρῇ παραλλαγῇ καὶ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας (1975). Τὸ ἴδιο σχεδὸν πρᾶγμα παρατηροῦμε καὶ γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ βάση ποὺ τέθηκε ἀπὸ τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς Παιδείας. Σημειωτέον ὅτι ἡ διάταξη ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἰδεολογικὴ βάση, ἀρχικὰ στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 καὶ ἔπειτα στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, δὲν ἐπαναλαμβάνεται αὐτολεξεῖ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975). Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε τοὺς λόγους ποὺ ἀνάγκασαν τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες νὰ καθορίσουν καὶ νὰ κατοχυρώσουν συνταγματικὰ τόσο ...ὄψιμα τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας καὶ τὴν ἰδεολογικὴ βάση του, δηλαδὴ δύο στοιχεῖα τῶν ὁποίων ἡ ἐφαρμογὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀνασταλτικὴ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης γενικά, ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ τὶς εὐνοϊκότερες συνθήκες λειτουργίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

4. Στὰ μέχρι τὸ ἔτος 1844 Συντάγματα δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο χρηματοδότησεως τῆς Παιδείας. Ἐκτοτε ὅμως καὶ μέχρι σήμερα παρατηροῦμε ὅτι ἡ Παιδεία «ἐνεργεῖται δαπάνῃ τοῦ Κράτους». Ἡ διατύπωση αὐτὴ «τυποποιήθηκε» καὶ ἐπαναλαμβάνεται μὲ ὀρισμένες παραλλαγές, ποὺ ἀναφέρονται στὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως ποὺ λειτουργοῦν «δαπάνῃ τοῦ Κράτους» καὶ στὴ δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς μέριμνας καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Μόνο στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τοῦ 1975 δὲν ἀναφέρεται αὐτολεξεῖ ἡ διατύπωση αὐτή. Ὑπονοεῖται ὅμως ὅτι τὸ «Κράτος δαπανᾷ» γιὰ τὴν παρεχόμενη «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας

δωρεὰν Παιδείαν». Οἱ λόγοι τῆς περιοδικῆς καταργήσεως τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα πιθανὸν νὰ ὀφείλονται ἢ στὴν ἀδυναμία τους νὰ συμβάλλουν στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς ἐκπαίδευσως ἢ στὴν τάση τους νὰ ἀναμειγνύονται ἐνεργᾶ στὸν καθορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας τῆς παρεχόμενης ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὰ ἐπιχορηγούμενα ἀπὸ τὰ ὄργανα αὐτά, τάση ποὺ θεωρήθηκε ἴσως ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς κάθε Κυβερνήσεως.

5. Τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων στὴν Παιδεία ἀναγνωρίζεται καὶ κατοχυρώνεται συνταγματικὰ (Συντάγματα 1832, 1975) καὶ μπορεῖ νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ θέμα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσως. Ἐνῶ ὅμως τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀναγνωρίστηκε ἀρχικὰ τὸ 1832, χρειάστηκε νὰ περάσουν ἑκατὸ περίπου χρόνια γιὰ νὰ θεσπιστῇ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση (Σύνταγμα τοῦ 1911) καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό. Ἡ γνωστὴ διάκριση τῆς ἐκπαίδευσως σὲ τρεῖς βαθμίδες (κατωτέρα, μέση, ἀνωτέρα), ἐνῶ εἶχε προταθῇ ἐνωρὶς (ἀπὸ τὸ 1824), ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι δὲν καθιερώθηκε ἐγκαίρως. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823 προτείνεται ἀπλῶς ἡ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ἐκπαίδευσως τῆς νεολαίας, ἐνῶ μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ διάκριση αὐτὴ εἶχε ἤδη παγιωθῇ. Ἀπὸ τὶς τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία, δηλαδὴ ἡ στοιχειώδης (κατωτέρα) καὶ ἡ ἀνωτάτη, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα συνταγματικῶν διατάξεων. Ἐτσι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, γίνεται ὑποχρεωτικὴ (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1911, 1927, 1952, 1968). Στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975) δὲν γίνεται σαφῶς λόγος γι' αὐτὴν, ὑπονοεῖται ὅμως δεδομένου ὅτι μὲ εἰδικὸ νόμο θὰ καθοριστῇ ἐννεαετὴς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση (ἔξη ἔτη στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση καὶ τρία στὸν πρῶτο κύκλο τῆς μέσης ἐκπαίδευσως). Ἡ ἐγγραφή γιὰ τὴν ἐξαιρητικὴ ὑποχρεωτικὴ φοίτηση στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ἐγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 καὶ ἐπαναλήφθηκε καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952, 1968 καὶ 1975. Ἐξ ἄλλου μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911 καὶ ἔπειτα, μὲ μίᾳ ἐξαίρεση τὸ Σύνταγμα τοῦ 1968, κατοχυρώθηκε ἡ δωρεὰν παροχὴ τῆς.

6. Ἡ πρώτη ἐγγραφή γιὰ τὴν Ἀνωτάτη Ἐκπαίδευση, ἀν ἀφαίρεση κανεῖς ἐκείνη τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ὅπου γίνεται ἀπλῶς λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, γίνεται στὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Μ' αὐτὴν κατοχυρώνονται ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ ἡ δημοσιὸνπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1968 καὶ 1975 μὲ

Συντάγματα	Ἀρθρα σχετικά μετὴν ἐκπαίδευση
1823	Ἀρθρο λζ'
1827	Ἀρθρα 85, 20
1832	Ἀρθρα 28, 99, 231
1844	Ἀρθρο 11 Εἰδικές διατάξεις. Ἀρθρο 105
1864	Ἀρθρο 16
1911	Ἀρθρο 16
1927	Ἀρθρα 21, 23 Ἑρμηνευτικές δηλώσεις
1952	Ἀρθρο 16
1968	Ἀρθρα 6, 17
1975	Ἀρθρο 16

τὴ διαφορὰ ὅτι στὸ Σύνταγμα τοῦ 1966 δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ δημοσιουπάλληλική ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ. Μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ νόμους ποὺ προβλέπονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο τὸ σχετικὸ μετὴν Παιδεία, τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975, θὰ καθοριστοῦν οἱ περιπτώσεις ποὺ παρουσιάζονται στὸν παραπάνω πίνακα καὶ οἱ ὁποῖες κατοχυρώνονται γιὰ πρώτη φορὰ συνταγματικά.

7. Γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση δὲν ὑπῆρχε καμιά συνταγματικὴ πρόβλεψη μέχρι τὸ 1975. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ λόγος γι' αὐτήν.

8. Τὸ δικαίωμα τῆς ιδρύσεως ἰδιωτικῶν σχολείων κατοχυρώθηκε συνταγματικὰ ἐνωρίτατα. Ἦδη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827 παρέχει τὸ δικαίωμα αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες χωρὶς κανένα περιορισμό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μετὰ ἄλλα Συντάγματα, μετὴν διαφορὰ ὅμως ὅτι αὐτὰ θέτουν ὀρισμένους περιορισμοὺς ποὺ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικoὺς νόμους (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1832, 1844, 1864, 1975). Στὸ σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ὅτι ἀπαγορεύεται στοὺς «Ἕλληνες τοὺς ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τους» νὰ ιδρύουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968.

9. Ἡ ἐγγραφὴ γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπουδαστῶν, ἀνάλογα μετὴν τῆς ἱκανότητός τους, ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Σύνταγμα τοῦ 1832. Ἐπαναλαμβάνεται δέ, μετὰ διαφορετικὴ μορφή, στὸ Σχέδιο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925, ὅπου γίνεται μνεῖα καὶ τοῦ ὅρου «ὑποτροφία» ποὺ τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ χορηγεῖ σ' αὐτὲς τῆς περιπτώσεις. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται καὶ

πάλι λόγος γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν διακρινόμενων γιὰ τὴν ἐπίδοσή τους σπουδαστῶν.

10. Τέλος σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι μετὰ ἄρθρο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1832 προβλέπεται ἡ σύσταση Ὑπουργείου «ἐπὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἑκπαιδεύσεως».

Ὑστερα ἀπὸ τὴ σύντομη περιγραφή τῆς ἐξελίξεως τοῦ περιεχομένου τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μετὴν ἐκπαίδευση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ θεσμοποίηση τῆς Παιδείας, σὰν κοινωνικῆς λειτουργίας, δὲν εἶναι στατική. Ἀντίθετα ἐμφανίζεται δυναμικὴ καὶ ἀνάλογη μετὰ τῆς ἀνάγκης ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας καὶ οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν τὴν ἑκταση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν συνταγματικῶν διατάξεων ἀπὸ τῆς ὁποῖας ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς. Ἡ ἄποψη αὐτὴ βασίζεται στὴ διαπίστωση π.χ. ὅτι ἀπὸ τὴ λιτὴ ἐγγραφὴ, τὴ σχετικὴ μετὴν ἐκπαίδευση, ποὺ συναντήσαμε στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823, ἐφθάσαμε στὴν ἀντίστοιχη μακροσκελὴ καὶ πολὺπλοκὴ ἐγγραφὴ ποὺ περιέχεται στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας.

Ἀρχικά, ἀναγνωρίστηκε ἀπλῶς ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ ἡ συστηματικὴ ὀργάνωσή της ἀπ' αὐτήν. Ἀργότερα ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικὰ ἡ παράλληλη πρὸς τὴν δημόσια ἐκπαίδευση λειτουργία τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ αὔξη τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ πρόοδος τοῦ τόπου καὶ οἱ ἀνάγκες τῆς δημόσιας διοικήσεως συνετέλεσαν στὴ συστηματικότερη ὀργάνωση τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Ἐτσι κατοχυρώθηκαν συνταγματικὰ οἱ τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαιδεύσεως (κατώτερη, μέση, ἀνώτερη) μετὰ ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴν τελευταία, ἐκφραζόμενη μετὰ τὴν ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη τῆς. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας καθιερώθηκε συνταγματικὰ ἡ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη γιὰ ὅλες τῆς βαθμίδες τῆς Παιδείας. Ἐπὶ πλέον, ἑκατὸ περίπου χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικὰ ἡ ἐξαιτὴς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴν πρώτη βαθμίδα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀργότερα καθορίστηκαν συνταγματικὰ ὁ σκοπὸς καὶ οἱ ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τῆς στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ κατοχυρώθηκε ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ). Στὸ ἄρθρο 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς χώρας (1975) βρίσκουμε σὲ ἀνακεφαλαίωση ὅλα σχεδὸν αὐτὰ τὰ κύρια σημεῖα τὰ ἀναφερόμενα στὴν Παιδεία. Ἐπὶ πλέον

παρατηροῦμε ὅτι μ' αὐτὸ καθιερώνεται ἡ ἐν-
νεαετῆς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση γιὰ ὅλους τοὺς
Ἕλληνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς δωρεάν συμμετοχῆς
τοὺς σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Ἐκπαιδεύσεως.
Μ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο κατοχυρώνεται ἡ δημοσιοῦπαλ-
ληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ κατωτέρου
διδασκικοῦ προσωπικοῦ τῶν ΑΕΙ καὶ γίνεται λόγος
γιὰ τοὺς φοιτητικοὺς συλλόγους καὶ τὰ δικαιώματα
τῶν φοιτητῶν. Ἐκτὸς αὐτῶν, στὸ ἴδιο ἄρθρο γίνεται
λόγος γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ γιὰ κάθε ἄλλη εἰ-
δικὴ ἐκπαίδευση καὶ ὀρίζονται τὰ χρόνια τῆς φοι-
τήσεως σὲ τὶς σχολές.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευση

ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἀντικείμενα
ἐνδιαφέροντος τῆς Πολιτείας. Παρ' ὅλες ὁμως τὶς
προσπάθειες ποὺ καταβάλλονται γιὰ τὴ βελτίωση
τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν προϋποθέσεων γιὰ μιὰ καλύ-
τερη καὶ ἀποδοτικότερη ἐκπαίδευση, ὑπάρχουν
ἀκόμη πολλὲς ἐλλείψεις. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνα-
νεωτικὴ κίνηση γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα,
ποὺ παρατηρεῖται τώρα τελευταῖα στὴ χώρα μας,
θὰ ἀνταποκριθῇ στοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ
καὶ θὰ συντελέσει στὴν ἄρση ὅλων τῶν ἀνα-
σταλτικῶν μέτρων ποὺ ἐμπόδισαν μέχρι τώρα τὴν
ἐφαρμογὴ ἑνὸς πραγματικὰ δημοκρατικοῦ ἐκπαι-
δευτικοῦ συστήματος.